

הסנה והקוצים

"וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בְּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינֶנּוּ אֶפְלָל". דרך המראה מתגלה א-להים למשה ומטיל עליו את ייעודו הנבואי. מה פשר חזון הסנה? אינני מעוניין כאן לרדת לפשט הכתוב. כבמקומות אחרים, הפך הכתוב למרקע עליו הקרינו הדורות תמונות הגותם הפילוסופיות וציורי רגשותיהם על עם ישראל וגורלו. זוכר אני שכבר בילדותי למדתי שהסנה מסמל את העם הנרדף הבווער מאש אויביו, ולמרות זאת, אֵינֶנּוּ אֶפְלָל, העם הוא נצחי.

להסבר זה מסורת של אלפי שנים. היא התנסחה כבר בימי השיא של הבית השני, באלכסנדריה של מצרים על ידי פילון האלכסנדרוני. הוא מקשר בין הפרשנות הלאומית לבין המסר הכלל-אנושי (על חיי משה א, 65-70): "סנה, מין צמח קוצני ותשוש, ובלא מצית בער פתאום... אולם אף שנאפף כולו... נשאר הסנה שלם ולא נשרף... כי הסנה הבווער הוא סמל לעשוקים ולהבת האש לעושקים. וזה שהחומר הבווער אינו נאכל מרמז שלא יושמדו העשוקים בידי תוקפיהם". פילון מוסיף: "כל זה הוא מעין תיאור של מצב האומה כפי שהיה בימים ההם, האומר בקול רם כביכול לאלה הנתונים בצרה: אל יפול רוחכם, חולשתכם היא עוצמתכם... כאשר יחשבו להשמידכם לחלוטין, אז תזרח תפארתכם לתפארת".

מקורות הורי ומורי לא היו כתבי פילון אלא המדרשים (שמות רבה ב, ה): "שהיה [משה] מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל. לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל אמר לו [הקב"ה] "כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל". אלא שיש במדרש מוטיב נוסף, ההתגלות בסנה משמעותה השתתפות הקב"ה בסבלו של ישראל: "בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר (ישעיה סג, ט) א"ל הקב"ה למשה אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויים בצער הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך מתוך הקוצים כביכול אני שותף בצערך".

המה טרגי ונפלא סיפור זה. אלא, שקיימת תמונה אחרת של הסנה, אותה השאירו לי הורי ומורי לימי זקנותי. תמונה זאת צוירה על ידי אחד מחכמי ישראל בפראג, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ (1550?-1619) בפירושו לתורה ('כלי יקר', שמות ג, ב). ר' שלמה אפרים נלחם בכתביו נגד בעלי לשון הרע, ובייחוד נגד "הדִּלְטוּרִין", מונח לטיני שכבר ציין בפי חז"ל את המלשינים והמוסרים לשלטון הרומאי. מלחמתו זו מתקשרת לפרשתנו. הבה ונזכר בכמה פרטים. משה יוצא אל אחיו "וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם, וַיֵּרָא אִישׁ מִצָּרִי מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאֲחִיו... וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ, וַיֵּד אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בְּחֹלֶ"ל. למחרת הוא יוצא שוב "וְהִנֵּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נָצִים, וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תִּכָּה רָעָד". והנה, להפתעת משה, מגיב המכה: "מִי שְׂמֵךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הִלְהָרְגָנִי אֶתְּהָ אִמָּר כְּאִשֶּׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי?" המדרש זיהה שני עֲבָרִים נָצִים אלה

כדתן ואבירם, והפך אותם לסמל הדלטורין. עתה היה ברור למשה שהכל נודע, והם ילשינו את אשר אירע לפרעה. ואכן: "וַיִּשְׁמַע פֶּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לַהֲלֹךְ אֶת מֹשֶׁה". אך הבה ונחזור לתגובתו של משה: "וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֲכֵן נֹדַע הַדָּבָר!" בצורה חריפה מפרש פסוק זה רש"י על פי חז"ל: "וַיִּירָא מֹשֶׁה... דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין, אמר מעתה שמא אינם ראויין להיגאל. אֲכֵן נֹדַע הַדָּבָר... הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך!".

ר' שלמה אפרים עצמו היה בדורו עד לסינדרוס זה: "[הסנה] רמז למה שנאמר אֲכֵן נֹדַע הַדָּבָר. מפני מה ישראל שרויין בצרה יותר מכל האומות? לפי שיש בהם דלטורין משמיעים קול ענות בחרופים וגדופים... כקוצים הללו המשמיעים קול כשהוא בוער באש, כך ישראל אפילו בזמן שאש הצרות מתלקחת סביביו מכל מקום כל אחד לחבירו קוץ מכאוב וסילון ממאיר, כמנהג דורות הללו... וזו עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שביניהם יותר מבכל האומות!" אינני חושב שהפלגנות והשנאה העצמית גדולה אצלנו " מבכל האומות", אולם זאת לא נחמה, אף בשעת סכנה, אומר ר' שלמה אפרים "תצא אש... מסלע המחלוקת, האבות מבערים אש והבנים מלקטים עצים", או בנוסח אחר: "כל אחד ואחד מוסיף עצים בבוקר בבוקר עד אשר תעלה השלהבת מאליה ולא תכבה". מכאן פירושו הפסימי למהות הסנה: "לכך נאמר וְהִסָּנָה אֵינָנו אֶפְלָל כי אע"פ שאש התלאות יבער ביעקב, מכל מקום... הסנה נשאר קיים בכל דור וַאֲיָנָנו אֶפְלָל, כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות, בית ישראל". ממרחק הדורות הוא ראה את הדלטורין של העתיד, יורשיו של דתן ואבירם ושאר בני בריתו של השטן, מטפחים קוצים בכרם, קוצים של מאמרים, מחזות, סרטים, חרמות על האקדמיה הישראלית, וכדו'. ולמרות הכל, לומד אני מדברי ה'כלי יקר' חצי נחמה. הלא למרות הקוצים של הסנה נגאל אבותינו ממצרים, וכדברי ישעיהו (סג, ח-ט): "אַךְ עַמִּי הִמָּה בָּנִים... וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ, בָּכָל צָרָתָם לֹא צָר... וּבְחֻמָּלָתוֹ הוּא גָּאֵלָם וַיְנַטְלֵם וַיִּנְשְׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם".